

ДОПУСТИМОСТ НА ПИСМЕНИ СВИДЕТЕЛСКИ ПОКАЗАНИЯ В АРБИТРАЖНИЯ
ПРОЦЕС

Силвия Йовчева

ADMISSIBILITY OF WRITTEN WITNESS STATEMENTS IN ARBITRATION

Silvia Yovcheva

Abstract: *The article examines the main differences between witness testimony in arbitration and civil litigation. The main distinctions between testimony in public and private litigation stem from the fact that arbitration proceedings are much more informal and therefore lack many of the limitations associated with the admissibility of witness statements. The lack of formality in arbitration proceedings predetermines the procedure for gathering witness statements, which, unlike that in civil litigation, can be admitted in the form of written testimony.*

Keywords: *arbitration, witness statements, written testimony, civil litigation*

1. Въведение

Както в съдебния, така и в арбитражния процес, основен доказателствен източник са писмените доказателствени средства. Независимо от това, не са редки случаите, в които писмени доказателства за установяване на даден факт не са налични по делото, или тяхното наличие не е достатъчно, за да се приеме за доказан конкретен факт. В тази връзка свидетелските показания могат да се явят не само възможен, но и необходим източник на сведения за изясняване фактическата обстановка по делото и разрешаване на възникналия правен спор.

Основните различия по отношение на свидетелските показания в държавното и частно правораздаване произлизат от това, че арбитражното производство е много по-неформално, поради което и липсват множеството

ограничения, свързани с допустимостта на свидетелски показания. Ограниченият формализъм в арбитражното производство намира своето отражение и в процедурата по събиране на свидетелски показания, които за разлика от съдебния исков процес, могат да бъдат приобщени като писмено доказателствено средство. Същевременно, макар в арбитражното производство по правило да липсват ограничения по повод допустимите доказателствени средства, вкл. свидетелски показания, в него са допустими т.нар. пророгационни договор. Наличието на такъв договор може да има ограничително действие спрямо правилото, че допустими са всички доказателствени средства. Ако страните изрично са се споразумели свидетелски показания за даден факт да бъдат недопустими при разглеждане на възникнал или евентуален спор, то решаващият орган¹ ще

¹ Според чл. 13, ал. 1 от Правилника на АС при БТПП: „Арбитражният съд разглежда и решава възложените му спорове чрез **Решаващия орган**, който може да се състои от един арбитър или от трима арбитри.“. В настоящата разработка понятието ще бъде използвано, за да обхване както еднолични, така и колегиални арбитражни състави, назначени по конкретно дело.

бъде задължен да се съобрази с тяхната воля и да ги отхвърли като недопустими.

2. Изложение

2.1. Свидетел – понятие и отграничавания

В доктрината се приема, че под понятието свидетел следва да се разбира онова лице, което е призовано в процеса да даде показания относно своите възприятия за правно и доказателственорелевантни факти, осъществили се в миналото². От така дадената дефиниция може да се направи извод, че свидетели могат да бъдат единствено физически лица, които са възприели факти от обективната действителност, от значение за разрешаване на възникналия гражданскоправен спор.

За да възникне процесуалното качество свидетел, както в съдебния³, така и в арбитражния процес, следва да е налице нарочен акт на решаващия орган. Това следва от факта, че както всяко друго доказателствено искане, искането за ангажиране на свидетелски показания следва да бъде преценено от решаващия орган във връзка с това дали то е допустимо, относимо, необходимо и своевременно. Въпреки това, следва да се посочи, че качеството свидетел, в смисъл на очевидец на определени факти и събития от обективната действителност, възниква преди постановяване на този акт и конституирането му като участник по делото. Това е така, тъй като свидетелят в общия случай възприема факти, осъществили се в миналото, обикновено преди възникване на самия правен спор и съответно образуване на делото. В извънпроцесуален смисъл, свидетелското качество е уникално, тъй като независимо от броя свидетели, възприятията на всеки един от тях са различни и неповторими.

Именно по тази причина, свидетел в исковия процес може да бъде всяко лице, независимо от неговата възраст или дееспособ-

ност⁴, доколкото неговата роля на очевидец не може да бъде изпълнена от друго лице. По правило, свидетелски показания, дадени от недееспособен са допустимо доказателствено средство, като съдът взема предвид тяхната недееспособност при преценка на дадените показания⁵. Въпреки това, съдът разполага с широка възможност да прецени не само доказателствената стойност на свидетелските показания, дадени от недееспособен, но и дали въобще е налице свидетелска годност у конкретното лице.

В исковия процес не съществува разпоредба, аналогична на тази в чл. 144, ал. 2, т. 5 НПК, според която при съмнение относно способността на свидетеля с оглед неговото физическо и психическо състояние правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни показания за тях, съдът е длъжен да назначи експертиза. Въпреки това, ако решаващият орган в исковия процес има съмнение по отношение на посочените въпроси, отново може да назначи експертиза⁶, или да не кредитира свидетелските показания, като изложи мотиви в тази връзка. Ако все пак бъде установено, че дадено лице поради психическото си или физическото състояние не може да възприема правилно фактите от значение за делото, съдът следва да отхвърли искане за допускане на разпит на този свидетел, или да откаже да кредитира неговите показания.

За разлика от сега действащия ГПК, в Закон за гражданското съдопроизводство (1930 г.) е била уредена изрична забрана в тази насока, като според чл. 167 ЗГС не се допуска да свидетелстват лица, които поради физически или умствен недостатък не са могли да разбират обстоятелствата, подлежащи на доказване. Съдът е имал служебно задължение да отстрани такива свидетелства от делото и

² Вж. **Силяновски, Д.** Гражданско съдопроизводство. Т. 1 – 4. С., 1941-1946. Т. 2. Производство пред първа инстанция. 1941, с. 130; **Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова.** Българско гражданско процесуално право, 10-то прераб. изд. (Второ по действащия ГПК), 2020, с. 274; **Стамболиев, О.** Доказването в гражданския процес, С.: Сиела, трето преработено и допълнено издание, 2020, с. 71.

³ Така **Стамболиев, О.** Цит. съч., с. 71.

⁴ Така **Венедиков, П.** Писмени доказателства и свидетелски показания в гражданския процес, С.: Сиби, 1994, с. 76; **Стамболиев, О.** Цит. съч., с. 71.

⁵ Така **Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова.** Цит. съч., с. 275.

⁶ Така **Венедиков, П.** Цит. съч., с. 76.

да не допуска тяхното конституиране, а в случай, че вече са били разпитани, не е можел да вземе предвид техните показания при постановяване на съдебното решение⁷.

На следващо място, свидетел може да бъде и лице, което е заинтересовано от изхода на делото⁸. Не случайно липсва ограничение в тази насока, тъй като от една страна е възможно дори и заинтересован свидетел да даде правдиви и обективни показания, а от друга, техните показания може да са решаващи за разкриване на обективната истина и решаване на правния спор. Именно поради това, в ГПК е предвиден по-гъвкав подход, като макар показанията на заинтересовани свидетели да са допустими, според чл. 172 ГПК съдът ги преценява с оглед всички други данни по делото, като се има предвид възможната тяхна заинтересованост. Едно от основните задължения на свидетеля е да каже пред съда само истината относно своите лични възприятия, като в повечето законодателства е предвидена наказателна отговорност за лъжесвидетелстване. Въпреки това, законодателят отчита, че при определени семейноправни или други връзки между лицата, е житейски оправдано тези лица да се опитат да подпомогнат своите близки, което да повлияе и на обективността на техните показания. Така по силата на една човешка презумпция (*preasumptiones ad hominem*) законодателят предполага тяхната заинтересованост от изхода на дело, в което страна е техен близък, поради което и урежда тяхната по-ниска доказателствена стойност. Освен това, чл. 172 ГПК урежда не само случаите на заинтересованост в полза на страна, а и в нейна вреда, като двете хипотези са

приравнени и налагат конкретна преценка от решаващия орган за тяхната достоверност и доказателствена стойност. Следва обаче да се има предвид, че тази по-ниска доказателствена стойност не е абсолютна, тъй като е посочено, че съответните показания се преценяват с оглед останалите по делото доказателства. Следователно няма пречка същите да бъдат кредитирани и съдът да обоснове доказателствените си изводи именно с тези показания, доколкото се подкрепят от останалия доказателствен материал и липсва съмнение у решаващия орган за тяхната достоверност.

Разгледаните до тук общи положения не са уредени изрично в арбитражните закони и правилници, но същите важат както за съдебния, така и за арбитражния исков процес. Налице са различия по отношение на това кой може да има качество свидетел, особено когато става въпрос за международен търговски арбитраж. В областта на доказването в арбитражния процес, най-подробна уредба се съдържа в Правилата на ИВА⁹, поради което и същите следва да бъдат разгледани като отправна точка по отношение основните различия, касаещи свидетелските показания и по-конкретно качеството свидетел.

Според чл. 4 (2) от Правилата на ИВА (2020), всяко лице може да бъде конституирано като свидетел, включително страна, служител или представител на страна¹⁰. В това отношение Правилата на ИВА следват принципа, че арбитражите са свободни да оценят представените пред тях доказателства и по този начин да преценят дали връзката между свидетел и страна изисква свидетелските показания да се ползват с по-малка доказателствена стойност.

⁷ Така Силяновски, Д. Цит. съч., с. 131.

⁸ Така Венедиков, П. Цит. съч., с. 76; Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова. Цит. съч., с. 275; Стамболиев, О. Цит. съч., с. 71.

⁹ Публикувани за първи път през 1999 г., Правилата на Международната адвокатска асоциация за събиране на доказателства в международния арбитраж (Правилата на ИВА) съдържат оптимативни норми (*soft law*), които намират приложение по правило, когато страните са постигнали съгласие те да се прилагат, тъй като нямат нормативен характер. Според преамбюла, основната цел на правилата е да се осигури ефективност и справедливост в процеса по събиране на доказателства чрез допълване на нормативни актове, както и институционални, *ad hoc* или други правила, които се прилагат към арбитражната процедура. Освен по съгласие на страните, Правилата на ИВА могат да бъдат приложени и служебно от решаващия орган на основание чл. 24, изр. второ ЗМТА като синтез на добри практики в областта на събирането на доказателства.

¹⁰ Вж. Born, G. *International Arbitration: Law and Practice*, Kluwer Law International, 2nd ed., 2015, p. 115.

Такава гъвкавост е от съществено значение, тъй като въвеждане на абсолютна забрана за свидетелстване на тази лица, би означавало риск от изключване на значими доказателства, които могат да бъдат събрани единствено чрез разпит на съответното лице¹¹.

По различен начин е уреден въпросът в държавното правораздаване, в което качеството свидетел е несъвместимо с друго процесуално качество. Свидетелят в съдебния исков процес не може да бъде страна, тъй като в ГПК е уредено самостоятелно доказателствено средство по отношение възпроизвеждането на факти от страна по делото. Страната, даваща своите обяснения по чл. 176 ГПК, не е свидетел, като поради нейната очевидна заинтересованост от изхода на делото, дадените от нея обяснения имат характер на доказателствено средство само ако са признание на факт, но не и ако касаят изгодни за нея факти¹². Следва да се има предвид, че по силата на чл. 177 ГПК като страна по делото дават обяснения освен физическите лица, също и законните представители на юридическите лица, длъжникът и синдикът по дела, свързани с масата на несъстоятелността, съдружниците в събирателно дружество и лично отговорният съдружник в командитно дружество¹³. Следователно тези лица отново не могат да участват като свидетели в съдебния исков процес, а могат да дават единствено обяснения като страна.

В арбитражния процес, макар решаващият орган да е освободен от задължението да прилага ГПК по неуредени процесуални въпроси, няма пречка да приеме, че е разумно да бъде приложено правило, уредено именно в ГПК. Така напр. според чл. 3, ал. 3 от Правилника на АС при БТПП, решаващият орган разполага с възможност да приложи процесуално правило, независимо от неговия източник, вкл. такова, уредено в ГПК. В тази връзка, възможно е съдът да прецени, че не следва

страна да бъде разпитвана като свидетел, а следва да се приложи чл. 176 ГПК, като третира като доказателствено средство единствено признание на факти от страната, които нямат благоприятни последици за нея.

За разлика от арбитражния процес, в който е възможно съвместяване на качеството свидетел и представител на страна по делото, по арг. от чл. 166, ал. 1, т. 1 ГПК в съдебния исков процес това е недопустимо. Посочената разпоредба урежда правото на пълномощник, съответно медиатор, да откаже да свидетелства. Същевременно, според вече разглежданата разпоредба на чл. 172 ГПК, показания, дадени от пълномощник също се преценяват от съда с оглед на всички други данни по делото, като се има предвид възможната тяхна заинтересованост. Следователно законът не въвежда абсолютна забрана пълномощник на страна да бъде свидетел, но това не променя факта, че в съдебния исков процес качеството свидетел е несъвместимо с друго процесуално качество. Поради това, ако пълномощникът не се възползва от правото си да откаже да свидетелства, той следва да преустанови осъществяването на представителство по делото.

Както вече бе посочено, в арбитражния процес за представителите на страните не е налице забрана да бъдат конституирани като свидетели по делото. Макар в арбитражния процес да липсват ограничения по отношение лицата, които могат да свидетелстват, възможно е да са налице конкретни обстоятелства, които следва да бъдат съобразени от решаващия орган, особено когато става въпрос за представители или служители на страна по делото. Така напр. възможно е свидетел, който е свързан с една от страните да е поел задължение за конфиденциалност спрямо нея¹⁴. Най-очевидният пример е свидетел, който е и юрисконсулт на страната и има задължение за конфиденциалност спрямо определени

¹¹ Вж. **Waincymer, J. M.** Procedure and Evidence in International Arbitration, Kluwer Law International, 2012, p. 895.

¹² Така **Венедиков, П.** Цит. съч., с. 77; **Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова.** Цит. съч., с. 260. Проф. Стамболиев приема, че информационните изявления на страните, които се отнасят до правно и доказателственорелевантни факти, следва да се разглеждат като доказателствено средство. Така **Стамболиев, О.** Цит. съч. с. 65.

¹³ Вж. **Стамболиев, О.** Цит. съч., с. 69.

¹⁴ **O'Malley, Nathan D.** Rules of Evidence in International Arbitration, An Annotated Guide, London, 2012, p. 111.

факти и обстоятелства, станали му известни във връзка със заеманата длъжност. При възникване на този въпрос по отношение на конкретен свидетел, решаващият орган следва да прецени допустимостта на свидетелските показания с оглед на това дали действително е налице задължение за конфиденциалност и дали то е приложимо спрямо всички релевантни факти. Съгласно чл. 9 (2) (б) от Правилата на ИВА, по искане на една от страните или служебно, решаващият орган следва да не допусне или да изключи от доказателствения материал, документи, изявления, устни показания, изцяло или отчасти, поради законова пречка („*legal impediment*“) или наличие на привилегия („*privilege*“) по силата на закон или етични правила, определени от решаващия орган за приложими. В тази връзка, според чл. 9 (4) от Правилата, решаващият орган следва да вземе предвид конфиденциалността на документи или комуникация, касаеща юридически съвети и сключване на спогодби и споразумения¹⁵. Ако бъде установено валидно задължение за конфиденциалност по отношение на определени факти и обстоятелства, не следва да бъдат допускани свидетелски показания на задълженото лице или същите следва да касаят само факти, които не попадат в обхвата на задължението за конфиденциалност.

В обобщение, както в съдебния, така и в арбитражния исков процес, под понятието свидетел следва да се разбира всяко физическо лице, което е конституирано в процеса чрез нарочен акт да даде показания относно своите възприятия за правно и доказателственорелевантни факти, осъществили се в миналото. В арбитражния процес това качество може да бъде съвместено и с друго процесуално качество, доколкото уговорка между страните или приложими процесуални правила позволяват това. Във всички случаи обаче, независимо от приложимите правила, решаващият орган следва да съобрази заинтересоваността на лицето, което свидетелства при преценка

относно достоверността и доказателствената стойност на неговите показания.

2.2. Свидетелските показания като доказателствено средство

За да бъде осъществено доказването, следва да бъдат доказани твърденията от страните факти от значение за спорното правоотношение¹⁶. Тези факти представляват доказателства за съществуването, респ. несъществуването на материалното правоотношение, предмет на правния спор. Следователно под доказателства в гражданския процес разбираме правнорелевантни и доказателственорелевантни факти от значение за спорното материално правоотношение, което е негов предмет. Връзката между твърденията на страните и фактите, осъществили се в миналото, се явяват информационните следи за тях или доказателствени средства¹⁷ според легалния термин, чрез които тези следи се възпроизвеждат пред съда, съответно решаващия орган. В тази връзка, под доказателствени средства разбираме предвидени и уредени в закона източници на информация за правно и доказателственорелевантни факти, т.е. доказателствените средства са информационните следи за фактите, които са предмет на доказване в гражданския процес.

В съдебния исков процес тези доказателствени средства са лимитативно изброени – обяснения на страните, писмени доказателствени средства, свидетелски показания, веществени доказателствени средства и заключения на вещи лица. Същевременно процедурата по посочване, представяне и събиране на тези доказателствени средства е уредено с императивни правни норми и се осъществява по формализирана процедура. Редът за събиране на свидетелски показания в съдебния исков процес е уреден в чл. 169 – чл. 174 ГПК. Видно от посочените разпоредби, свидетелските показания имат характер на гласно доказателствено средство, тъй като способът за тяхното събиране и приобщаване по конкретно дело е чрез разпит. Показанията на сви-

¹⁵ Терминът използван в Правилата на ИВА е „*settlement negotiations*“, който по мое мнение следва да включва както съдебна и извънсъдебна спогодба, така и споразумение, постигнато чрез методи за извънсъдебно разрешаване на спорове, например чрез медиация.

¹⁶ Така Силяновски, Д. Цит. съч., с. 108; Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова. Цит. съч., с. 249; Стамболиев, О. Цит. съч. с. 42.

¹⁷ Така Стамболиев, О. Цит. съч. с. 33.

детеля като гласни доказателствени средства имат значение и могат да бъдат използвани като такива само по конкретното дело, по което са събрани чрез разпит. Събирането на свидетелски показания винаги става в открито заседание, което като правило е публично. Тази публичност гарантира, че правораздавателната дейност ще е съобразена със събраните по делото доказателствени средства и съгласно чл. 11 ГПК осигурява публичност и непосредственост на процеса. С оглед изложеното, в съдебния исков процес писмените свидетелски показания, в които се удостоверяват факти от значение за възникналия спор, се явяват недопустимо доказателствено средство.

В арбитражния процес свидетелските показания могат да бъдат гласни доказателствени средства, но за разлика от държавното производство, има възможност да бъдат приети по делото и писмени свидетелски показания. Този извод следва от факта, че в ЗМТА липсват каквито и да е ограничения по отношение способите за събиране на доказателства, а в повечето арбитражни правилници въпросът или не е уреден, или предоставя възможност на решаващия орган да прецени съобразно конкретните обстоятелства. Според чл. 30, ал. 4 от Правилника на АС при БТПП, свидетели се разпитват, ако бъдат доведени от страната, която ги е посочила и след като е изяснила какви обстоятелства ще установят свидетелите, като е предвидена възможност и за дистанционно провеждане на разпит в случай, че са налице предпоставките за това. Посочената разпоредба не следва да се тълкува като забрана за приемане на писмени свидетелски показания, а единствено като ред, по който се осъществява разпит на свидетел, в случай, че такъв е поискан и са налице предпоставките по чл. 30, ал. 4 от Правилника. В случай, че страните не са направили такова искане и решаващият орган не счита, че е необходим разпит на даден свидетел, следва да се приеме, че писмените свидетелски показания са допустимо доказателствено средство, което може да бъде приобщено по делото.

Тази разлика между държавното и частното правораздаване се дължи на три основни

особености на арбитражното производство. На първо място, решаващият орган не разполага с възможност да призовава свидетели, тъй като не разполага със средствата на държавната принуда, нито правомощията на държавния съд¹⁸. Поради това, в случай, че е необходим разпит на даден свидетел, присъствието му в арбитражно заседание се осигурява по правило от страната, която иска събирането на съответните доказателства¹⁹. Другата възможност, с която разполага решаващият орган е да поиска съдействие от държавния съд, каквато възможност е уредена в чл. 31 от Правилника на АС при БТПП. Това обаче несъмнено би забавило производството, особено ако става въпрос за международен търговски арбитраж и е необходимо призоваване на лица, пребиваващи извън мястото по седалище на арбитража.

На следващо място, когато става въпрос за международен търговски арбитраж, възможно е страните по делото да са от държави, които уреждат по различен начин въпросът за допустимостта на писмени свидетелски показания. Това е и една от основните причини уредбата на арбитражното производство да позволява възможно най-голяма свобода на страните да конструират процеса по начин, който отговаря на техните конкретни нужди, като изберат и приложимите правила спрямо доказването.

На последно място, следва да се има предвид, че едно от основните предимства на арбитражното производство е неговата бързина и икономичност. Възможно е сложността на конкретния правен спор да се окаже решаваща по отношение продължителността на процеса, но опростяването на арбитражната процедура със сигурност има положително влияние в тази насока. С допускането на писмени свидетелски показания решаващият орган би си спестил отлагане на заседанията поради неявяване на свидетели и искане на съдействие от държавния съд за тяхно евентуално призоваване, което несъмнено би спестило време и усилия.

По изложените съображения, допустимостта на писмени свидетелски показания

¹⁸ Така **Желязкова, В.** Арбитражът като способ за решаване на имуществени спорове, С.: Нова Звезда, 2019 г., с. 242.

¹⁹ Чл. 30, ал. 4 от Правилника на АС при БТПП.

значително би улеснило доказателствения процес, което би спомогнало за по-бързото и ефективно разрешаване на правния спор. Същевременно, макар в арбитражното производство да са допустими писмени свидетелски показания, това не преклудира възможността за провеждане на разпит на същите, дори вече да са били депозираны техни писмени показания²⁰. Така в пълна степен би се гарантирало равенството между страните и състезателното начало, като на страните се даде възможност да задават въпроси на свидетеля или да му предявяват други събрани по делото доказателства. Следва да се има предвид, че приемането на писмени свидетелски показания се допуска много по-често при международен търговски арбитраж, а не по вътрешен арбитраж. Това се дължи на факта, че посочените по-горе усложнения биха намерили много по-силно проявление при международен арбитраж, при който провеждането на открито заседание за събиране на доказателства може да е изключително сложно и свързано с много големи разноси за страните. Освен това, докато в англосаксонската правна система писмените показания са основен способ за приобщаване на свидетелски показания, то в континенталната правна система решаващият орган има много по-активна роля в процеса, вкл. по отношение приобщаване на свидетелските показания чрез разпит²¹. Затова и при арбитраж, със седалище в държава от континенталното правно семейство, решаващият орган в повечето случаи би разпитал свидетелите в открито заседание, освен ако няма противна уговорка между страните.

²⁰ Така **Lew, Julian D. M., Loukas A. Mistelis, et al.** Comparative International Commercial Arbitration, Kluwer Law International, 2003, p. 572.

²¹ По отношение на различията в двете системи вж. **Risse, J., Baumann, A.** The permissible scope of witness testimony in arbitral hearings—five proposed rules, Arbitration International, Volume 37, Issue 1, March 2021, pp. 21–33.

²² По различен начин е уреден въпросът за допустимост на писмени свидетелски показания в Арбитражните правила на Стокхолмска търговска камара (**Правилата на SCC**). В чл. 33 (2) от правилата изрично се посочва, че страните могат да представят писмени свидетелски показания, които следва да са подписани. Въпреки това, в чл. 33 (4) е предвидено, че освен ако има противна уговорка между страните, свидетелите и вещите лица, на които се позовават страните са длъжни да се явят в открито заседание за провеждане на разпит.

²³ Сходна уредба се съдържа в множество арбитражни правилници. Така според чл. 25 (4) от Арбитражните правила на Международен арбитражен център – Сингапур (**Правилата на SIAC**), решаващият орган може да разпореи свидетелски показания да бъдат представени в писмена форма / подписана от свидетеля, чрез клетвена декларация или в писмена форма/. Всяка страна може да поиска такъв свидетел да се яви в открито съдебно заседание за провеждане на разпит.

2.3. Писмени свидетелски показания – допустимост и формални изисквания

Според чл. 4 (4) от Правилата на ИВА решаващият орган може да постанови в определен срок всяка страна да представи на съда и насрещната страна писмени свидетелски показания, на които се позовава²². Посочената разпоредба следва да се разглежда в светлината на чл. 8 (1) от Правилата на ИВА, според който в определен от решаващия орган срок, всяка страна информира арбитражния съд и другите страни относно свидетелите, чието явяване в съдебно заседание иска. Следователно, ако не е налице необходимост от изслушване на свидетел и липсва такова искане от някоя от страните, свидетелските показания могат да бъдат приети и единствено в писмена форма, без да се провежда разпит в открито заседание²³.

Същевременно според чл. 4 (4) от Правилата, изискването за представяне на писмени свидетелски показания не е абсолютно, а зависи от преценката на решаващия орган, който може да прецени дали представянето им в писмена форма е необходимо. Така според Правилата на ИВА са възможни три варианта за приобщаване на свидетелски показания в арбитражния процес – като писмени свидетелски показания; като гласно доказателствено средство чрез разпит и като съчетание от двете - като първо бъдат представени в писмена форма, а при необходимост се проведе и разпит в открито заседание. В последната хипотеза следва да се приеме, че свидетелските показания се квалифицират като гласно доказателствено средство, макар първоначално да

се представени в писмена форма. Тук аналогия може да бъде направена със заключението на вещите лица в съдебния исков процес, които също се представят в писмена форма, но приобщаването им по делото се извършва чрез разпит, поради което и те се квалифицират като гласно доказателствено средство, а не писмено такова.

По сходен начин е уреден въпросът и в други арбитражни правила, според които решаващият орган има възможност да прецени дали е необходим разпит на свидетелите по делото, или е достатъчно депозирането на писмени свидетелски показания²⁴. Следва да се посочи, че в официалния коментар на Правилата на ИВА от 2020 г.²⁵ изрично се посочва, че ако само страната, която е ангажирала съответните свидетелски показания поиска изслушване на свидетеля в открито заседание, решаващият орган отново разполага с дискреция да прецени дали е необходимо, без да е обвързан от направеното искане. Освен това, в чл. 4 (8) от Правилата на ИВА се посочва, че постигнато съгласие между страните да не се провежда разпит на определени свидетели, не се приравнява на съгласие със съдържанието на писмените свидетелски показания, т.е. налице е възможност същите да бъдат оспорени.

Посочените три варианта за приобщаване на свидетелски показания са уредени и в другия *soft law* източник, който съдържа сравнително подробна уредба на доказването в арбитражния процес – Пражки правила за ефективно водене на производствата в международния арбитраж (2018)²⁶. Според чл. 5 (2) от Пражките правила, решаващият орган, след като изслуша страните, решава кои свидетели да бъдат разпитани в открито заседание. Това решение може да бъде взето както преди, така и след представяне на писмени свидетелски показания – чл. 5 (3), като изрично се пред-

вижда, че решението даден свидетел да не бъде разпитван, не преклудира възможността да бъдат представени негови писмени показания по делото.

За разлика от Пражките правила, съдържанието на писмените показания е детайлно регламентирано в чл. 4 (5) от Правилата на ИВА. На първо място, освен индивидуализация на свидетеля, показанията трябва да съдържат информация относно настояща или съществувала в миналото връзка на свидетеля с някоя от страните. Както бе посочено, свидетелските показания са допустими, независимо дали е налице някаква връзка или заинтересованост на свидетеля от изхода на делото. Въпреки това, тези обстоятелства следва да бъдат разкрити пред решаващия орган, който в следствие да прецени тяхната доказателствена стойност. Макар в арбитражния процес да липсва изрична уредба, която предвижда по-ниска доказателствена стойност на такива показания, то при преценка на събрания по делото доказателствен материал е логично и житейски оправдано решаващият орган да съобрази евентуална зависимост или заинтересованост на свидетелите спрямо изхода на делото.

На следващо място, според чл. 5 (5) (а) от Правилата на ИВА, в писмените показания свидетелят следва да опише своя професионален опит, квалификация или професия, в случай, че тази информация е релевантна за спора или относима към дадените показания. Посоченото изискване не следва да се абсолютизира, тъй като от една страна е възможно тази информация изобщо да не е от значение за делото, а от друга – защото не следва да се допуска смесване между свидетелски показания и заключения на вещи лица. Именно при последните тази информация е необходима и релевантна с оглед тяхната компетентност по

²⁴ Вж. чл. 5 (2) (с) от Правилата на SIAC; чл. 25 (2) от Арбитражните правила на Международната търговска палата (**Правилата на ICC**); чл. 20 от Арбитражните правила на Международен арбитражен съд – Лондон (**Правилата на LCIA**).

²⁵ Достъпен на: <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=4F797338-693E-47C7-A92A-1509790ECC9D>.

²⁶ Пражките правила за ефективно водене на производствата в международния арбитраж са приети на 14.12.2018 г. в гр. Прага от специални създадена работна група, състояща се представители на множество държави. Основната цел на правилата е да даде алтернативен подход към процедурата по доказване в арбитражния процес и на Правилата на ИВА. Правилата са достъпни на: <https://www.praguerules.com/>.

поставените въпроси, докато в общия случай е без значение дали свидетелите разполагат с определени знания или опит, тъй като те следва единствено да представят своите лични възприятия относно дадени факти. Въпреки това, следва да се има предвид, че ако преките впечатления на този свидетел са свързани напр. с производствен процес или други специфични обстоятелства, то наличието на опит или познания относно този процес биха повлияли на доказателствената стойност на свидетелските показания.

Най-съществената част от писмените свидетелски показания е описанието на фактите от значение за делото, които свидетелят е възприел. Към самото изложение не са поставени никакви специфични изисквания, тъй като идеята на свидетелските показания, независимо в каква форма се дават, е да бъдат изложени под формата на свободен разказ възприятията на лице по отношение на съответните факти. Единственото изискване е свидетелят да посочи откъде черпи сведения за тези факти. Това изискване по-скоро следва да се свързва с обстоятелствата, при които са възприети съответните факти – време, място, дали свидетелят лично е възприел дадени факти и е очевидец на дадени събития, или от разказ на трето лице. Към показанията следва да бъдат приложени и писмени доказателства, на които се позовава свидетелят и още не са представени по делото, ако изобщо има такива.

На последно място, показанията следва да бъдат подписани от свидетеля, с посочване на дата и място на съставяне, както и декларация, или потвърждение за това, че изложеното в показанията е истина. Правилата на ИВА не изискват показанията да бъдат дадени под клетва, или да бъдат заверени, тъй като арбитражната практика в отделните правни системи е прекалено противоречива по този въпрос и поставя различни условия спрямо клетвените декларации, или т.нар. афидавит. Така в някои държави се предвижда, че клетвените декларации са допустими само ако са съставени пред съдебен орган, а други пред

нотариуси или други държавни органи. Това прави процедурата прекалено тромава, за да бъде приложена в арбитражния процес, която ненужно би забавила събирането на доказателства, като същевременно такова изискване едва ли би имало решаващо значение за достоверността на показанията. С оглед изложеното, клетвените декларации не са предвидени като необходима форма за представяне на свидетелски показания, като според Правилата на ИВА достатъчно е свидетелят да декларира, че изложеното от него отговаря на истината. Тази тенденция преобладава в повечето арбитражни правилници, като все по-рядко се среща изискване за представяне на клетвена декларация в арбитражния процес²⁷.

В случай, че писмените свидетелски показания отговарят на изискванията, решаващият орган следва да ги приобщи по делото, като същите бъдат връчени на насрещната страна, за да се обезпечи участието ѝ в процеса на доказване. След депозиране на показанията, всяка страна може в определен от решаващият орган срок, да представи ревизирани или нови свидетелски показания, вкл. от лица, които не са били конституирани до момента (чл. 4 (б) от Правилата на ИВА). Тези допълнителни показания могат да бъдат само в отговор на вече депозирани по делото свидетелски показания или експертни заключения, ангажирани от насрещната страна. По изключение се допуска свидетелските показания да касаят нови факти, но само ако до момента е съществувала обективна пречка да бъдат представени.

Според чл. 8 (1) от Правилата на ИВА, страните могат да поискат изслушване на определени свидетели в открито съдебно заседание, като служебни правомощия в тази насока са изрично предоставени и на решаващия орган²⁸. Служебните правомощия на решаващия орган в тази насока са от изключително значение, тъй като следва да има възможност за проверка на дадените писмени показания. За разлика от исковия процес, където свидетелските показания са гласно доказателствено средство и съдът придобива лични впечатле-

²⁷ Така **Redfern, A., Hunter, M. Blackaby, N., Partasides C.** Law and Practice of International Commercial Arbitration, Oxford University Press, 4th ed., 2004, p. 390.

²⁸ Според чл. 25 (2) от Арбитражните правила на „SIAC“ решаващият орган може да разреши, откаже или ограничи явяването на свидетели за даване на гласни показания.

ния относно поведението на свидетеля и може да му задава въпроси, заедно с другата страна по делото, при писмените показания тази възможност се явява ограничена. Освен това, в арбитражното производство не е налице забрана за „подготвяне“ на свидетелите, като е налице сериозна възможност депозираните писмени показания да са силно повлияни от страната, която ги ангажира и нейният процесуален представител. Именно поради това се дава възможност на решаващият орган да поиска разпит на свидетеля, чрез който да прецени както тяхната достоверност, така и доказателствената им стойност. Ако свидетел, чието явяване е поискано на основание чл. 8 (1), не се яви без уважителна причина, решаващият орган изключва показанията на свидетеля от доказателствения материал, освен ако не са налице изключителни обстоятелства (чл. 4 (7) от Правилата на ИВА). Ако свидетел, чиито показания са поискани от страна, откаже да се яви, тази страна може да поиска решаващият орган да предприеме всички възможни стъпки за неговото призоваване или да поиска разрешение сам да предприеме такива стъпки. Решаващият орган обаче може да упражни своето право на преценка и да откаже ако счита, че показанията на свидетеля не са относими или необходими за изясняване на делото.

Съгласно повечето арбитражни закони или решаващият орган, или страна с негово одобрение, може да поиска от държавния съд съдействие относно призоваване на свидетеля да се яви или да го разпита вместо решаващия орган. Като общо правило, държавните съдилища в седалището на арбитража могат да помогнат на арбитражния съд да събере доказателствени средства. В международните производства обаче, свидетелите често нямат местожителство в държавата, където е седалището на арбитража. Тогава може да се наложи решаващият орган да поиска помощ от чуждестранни съдилища, макар възможностите в тази връзка да са ограничени от приложимия *lex arbitri*. В някои случаи обаче, решаващият орган може вместо това да даде разрешение на страна да предприеме такива стъпки и сама да се обърне към чуждестранните съдилища. Този подход може да се окаже по-практичен и ефективен, ако например страната, която иска доказателствата, се намира в тази държава,

говори местния език или е запозната със съответното законодателство.

3. Заключение

В държавното и частно правораздаване несъмнено са налице общи характеристики по отношение на свидетелските показания, вкл. във връзка с това кой може да има качеството свидетел. Въпреки това, ограниченият формализъм в арбитражното производство разширява както кръга на лицата, които могат да бъдат конституирани като свидетели, така и способите, чрез които техните показания могат да бъдат приобщени по делото. За разлика от съдебния исков процес, в арбитражния процес писмените свидетелски показания са допустимо доказателствено средство, освен ако страните не са постигнали съгласие в обратен смисъл, или решаващият орган прецени, че е необходимо провеждането на разпит. Макар в повечето арбитражни правила изрично да се предвижда допустимост на такива писмени показания, то не е налице единство по отношение на тяхната форма и съдържание. Въпреки това, наблюдава се тенденция за облекчаване на изискуемата форма, без изискване показанията да бъдат заверени или под формата на клетвена декларация, за да се обезпечи ефективността и бързината на производството. Правилото, че в арбитражния процес са допустими писмени свидетелски показания обаче не следва да се абсолютизира. Заслужава подкрепа подход, който позволява както на страните, така и на решаващия орган, да проведе разпит на свидетелите в открито заседание. По този начин се гарантира възможността да бъде реализиран в пълна степен свидетелския потенциал на лицата, за да се достигне до правилно разрешаване на правния спор, като същевременно се обезпечи състезателното начало и възможността на страните ефективно да участват в процеса на доказване.

БИБЛИОГРАФИЯ // REFERENCES

Венедиков, П. Писмени доказателства и свидетелски показания в гражданския процес, С., Сиби, 1994 // Venedikov, P. Pismeni dokazatelstva i svidetelski pokazania v grazhdanskia protses, S., Sibi, 1994.

Желязкова, В. Арбитражът като способ за решаване на имуществени спорове, С., Нова Звезда, 2019 // Zhelyazkova, V. Arbitrazhat kato sposob za reshavane na imushtestveni sporove, S., Nova Zvezda, 2019.

Силяновски, Д. Гражданско съдопроизводство. Производство пред първата инстанция. Т. II. С., Университетска печатница, 1948// Silyanovski, D. Grazhdansko sadoproizvodstvo. Proizvodstvo pred parvata instantsiya. Т. II. С., Universitetsko izdanie, 1948.

Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова. Българско гражданско процесуално право, 10-то прераб. изд. (Второ по действащия ГПК), С., Сиела, 2020 // Stalev, Zh., A. Mingova, O. Stamboliev, V. Popova, R. Ivanova. Balgarsko grazhdansko protsesualno pravo. Deseto preraboteno i dopalнено izdanie (Vtoro po deystvashtiya GPK). S., Siela, 2020.

Стамболиев, О. Доказването в гражданския процес, С., Сиела, трето преработено и допълнено издание, 2020 // Stamboliev, O. Dokazvaneto v

grazhdanskia protses, S., Siela, tretо preraboteno i dopalнено izdanie, 2020.

Born, G. International Arbitration: Law and Practice, Kluwer Law International, 2nd ed., 2015.

Lew, Julian D. M., Loukas A. Mistelis, et al. Comparative International Commercial Arbitration, Kluwer Law International, 2003.

O'Malley, Nathan D. Rules of Evidence in International Arbitration, An Annotated Guide, London, 2012.

Redfern, A., Hunter, M. Blackaby, N., Partasides C. Law and Practice of International Commercial Arbitration, Oxford University Press, 4th ed., 2004.

Risse, J., Baumann, A. The permissible scope of witness testimony in arbitral hearings—five proposed rules, Arbitration International, Volume 37, Issue 1, March 2021, pp. 21–33.

Waincymer, J. M. Procedure and Evidence in International Arbitration, Kluwer Law International, 2012.